

GOLF & KOLF

ZEVEN EEUWEN GESCHIEDENIS

Hoc scire tibi datur qd reuma nouēbrū cu
Queqz nociua vita tua sūt p̄iosa dēa. **Gra.**
Balnea cū venere tūc nullū cōstat h̄re.
Potio sit sana atqz minutio bona.

SNOECK-DUCAJU & ZOON

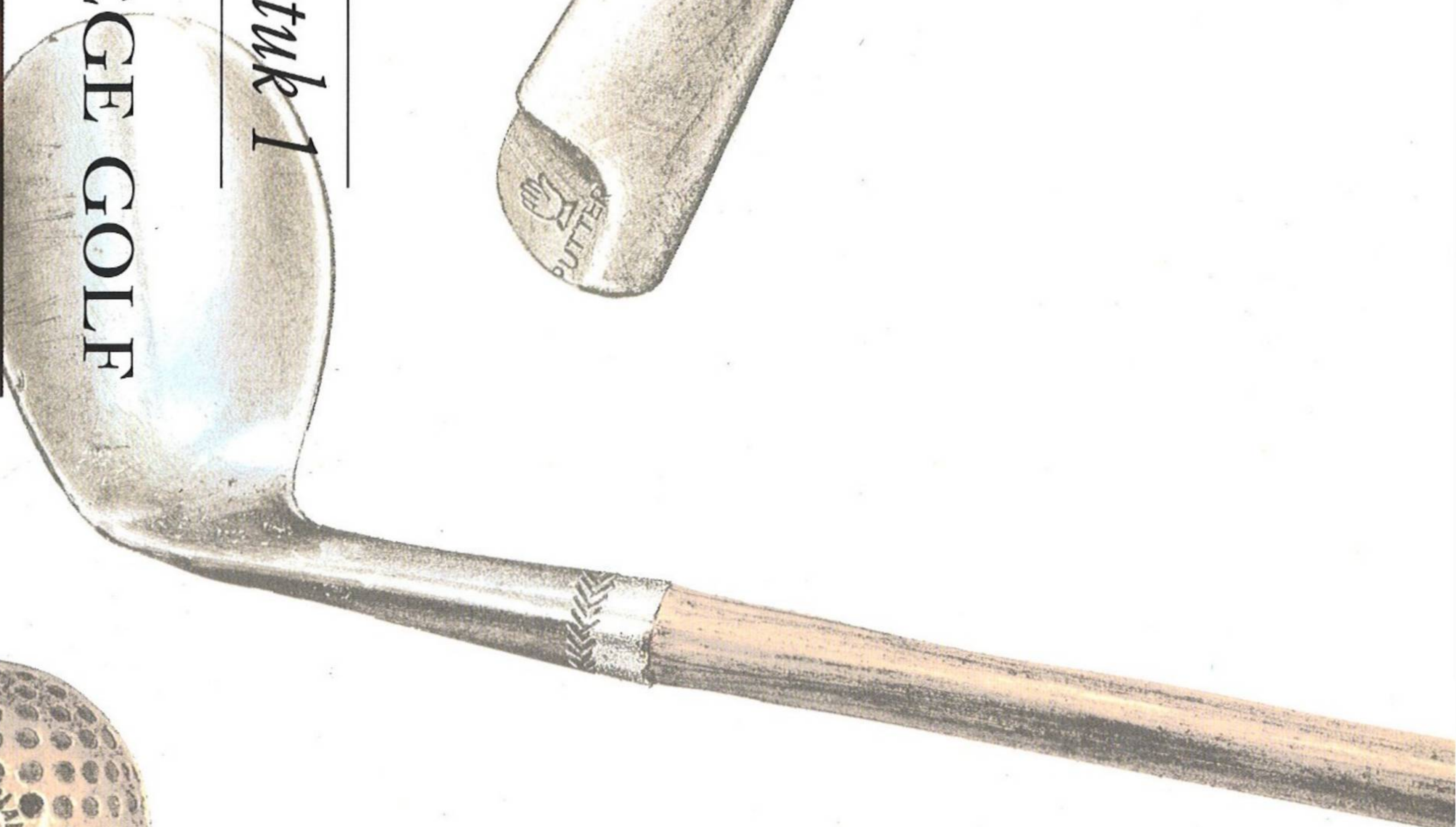
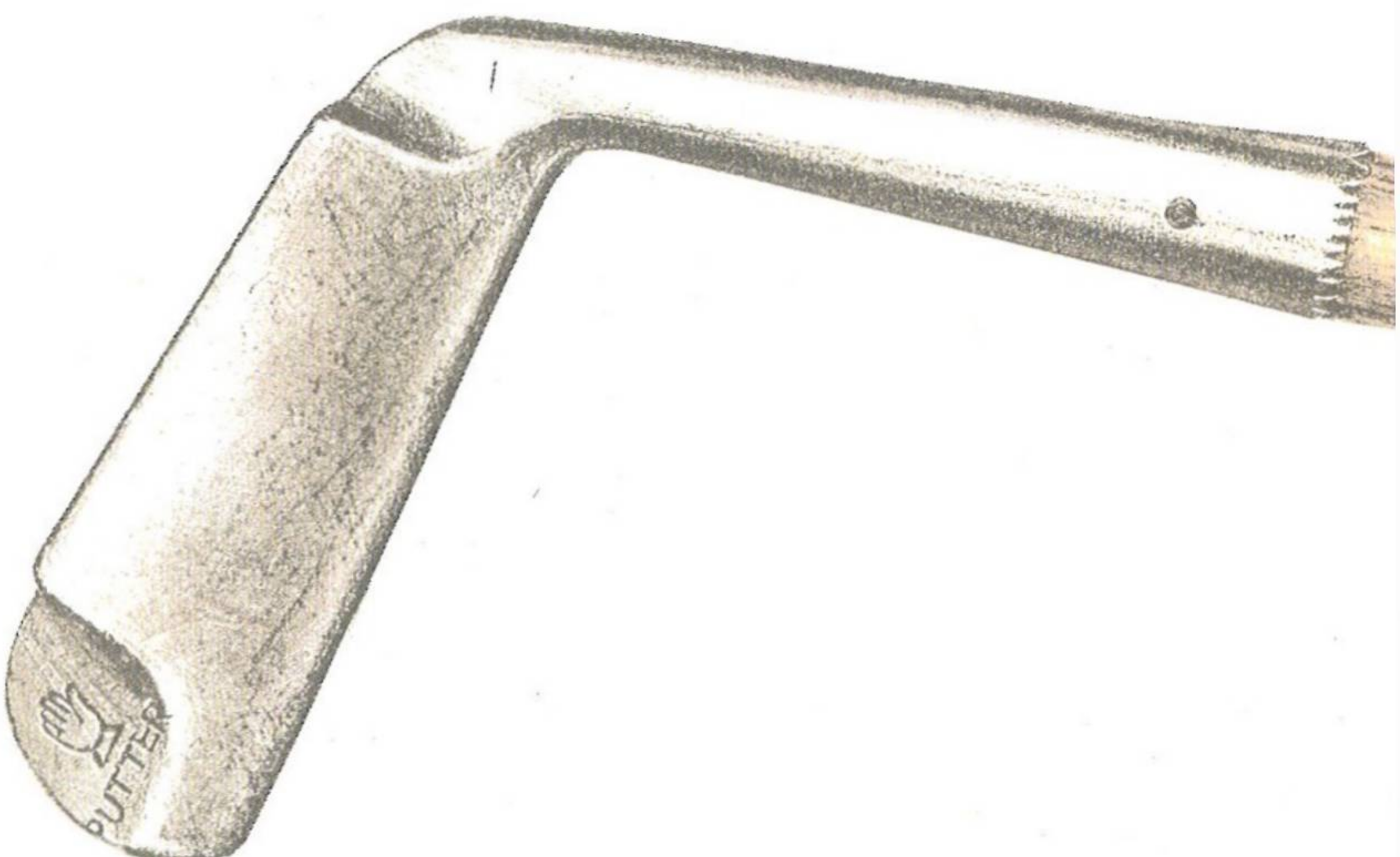
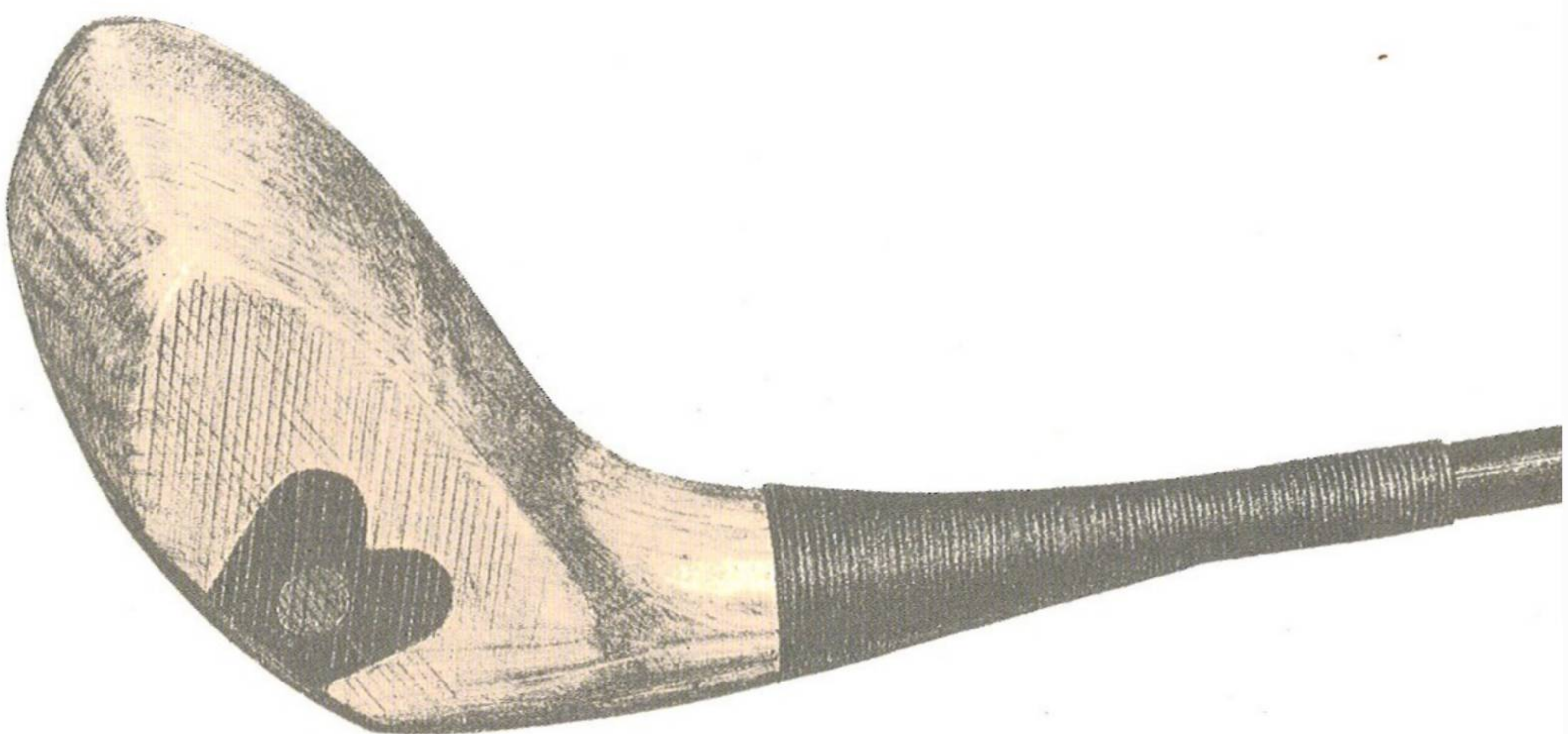
GOLF & KOLF

ZEVEN EEUWEN GESCHIEDENIS

Jacques Temmerman

SNOECK-DUCAJU & ZOON

HET VROEGE GOLF

Hoofdstuk 1

Chinese tekening uit de Ming-periode (1368-1644), met drie „suigan” spelende vrouwen. Verspreid over de hele wereld ontstonden in de voorbije eeuwen talrijke op golf lijkende spelen. Van enig historisch verband met de huidige golfsport is in de meeste gevallen geen sprake.

De oorsprong van het golf is al jarenlang het onderwerp van regelmatige debatten en talrijke publikaties. Op zoek gaan naar het werkelijke begin is niet zo gemakkelijk. Het is vergelijkbaar met het opsporen van de uitvinder van het brood. De Schotten, en met hen een groot deel van de miljoenen golfers over de hele wereld, zijn er vandaag heilig van overtuigd dat Schotland de bakermat van het golf is.

Sommigen hebben zich hiervoor gebaseerd op taalkundige argumenten. Met het

oude Schotse werkwoord „to gowff” (dat „slaan” zou betekenen) leggen zij het verband met de hardnekkige legende van de Schotse herder die in de vroege middeleeuwen met zijn stok keien over de links joeg en in een konijnehol probeerde te krijgen. Dit zou de verre oorsprong zijn van het golf. Anderen menen goede redenen te hebben om aan te nemen dat reeds vóór het ontstaan van de universiteit van St. Andrews, in 1414, op de links golf werd gespeeld.

Dat het allemaal in Schotland begon is

echter niet zo zeker. In „The Golfers Manual”, een van de oudere golfboeken uit de vorige eeuw, schreef H.B. Farnie: „De eenvoudige benodigdheden voor het spel, een stok en bal met een welbepaalde vorm, zijn – zij het soms in een heel rudimentaire uitvoering – bij alle volkeren sinds onheuglijke tijden in een of andere sportieve spelvorm welbekend; er is niet veel giswerk nodig om tot de conclusie te komen dat golf, zoals het spel vandaag wordt gespeeld, slechts een verbeterde versie is van een heel oud spel.”

EEN EENVOUDIG SPEL MET EEN STOK EN EEN BAL

Het lijkt aannemelijk om te veronderstellen dat golf niet werd „uitgevonden”, maar integendeel slechts geleidelijk en stapsgewijs in de loop van de jaren is ontstaan. Vermoedelijk werden in de loop van dit proces geregeld ideeën en regels van gelijkaardige spelen overgenomen. Sinds mensenheugenis bestonden er inderdaad diverse spelen met een stok en een bal, aanvankelijk gespeeld met rudimentair, later met meer verfijnd materiaal. Egyptenaren, Grieken, Romeinen en Chinezen hadden elk hun eigen versie. Bij Minia, in de vallei van de Nijl, heeft men op grafmuren van ongeveer 2.000 jaar vóór Christus, tekeningen gevonden waarop spelers staan afgebeeld, elk met een stok in de hand, die mekaar een bal lijken te betwisten.

Een van de best gekende van dergelijke spelen, waarvan men dacht dat het met golf verwant zou zijn, is het paganica van de Romeinen. Het werd met één enkele bal gespeeld door twee tegenover elkaar staande partijen, met behulp van een gekromde stok en een bal, gevuld met pluimen. Het is best mogelijk dat het Schotse shinty en het Ierse hurling, twee voorlopers van het huidige hockey, uit dit spel zijn ontstaan.

Het is echter niet duidelijk of paganica, na het vertrek van de Romeinen, op de Britse eilanden is blijven bestaan. In die gewesten ontstond in elk geval het analoge gambuca, waarbij een houten bal werd gebruikt. Veel

meer weet men over dit spel niet, zodat het eventuele verband met golf moeilijk te achterhalen is.

Er bestaan ook oude Chinese, Japanse en Zuidamerikaanse afbeeldingen, waarin men heeft gemeend voorouders van golfspelers te kunnen herkennen, maar ook hierover is slechts heel weinig bekend.

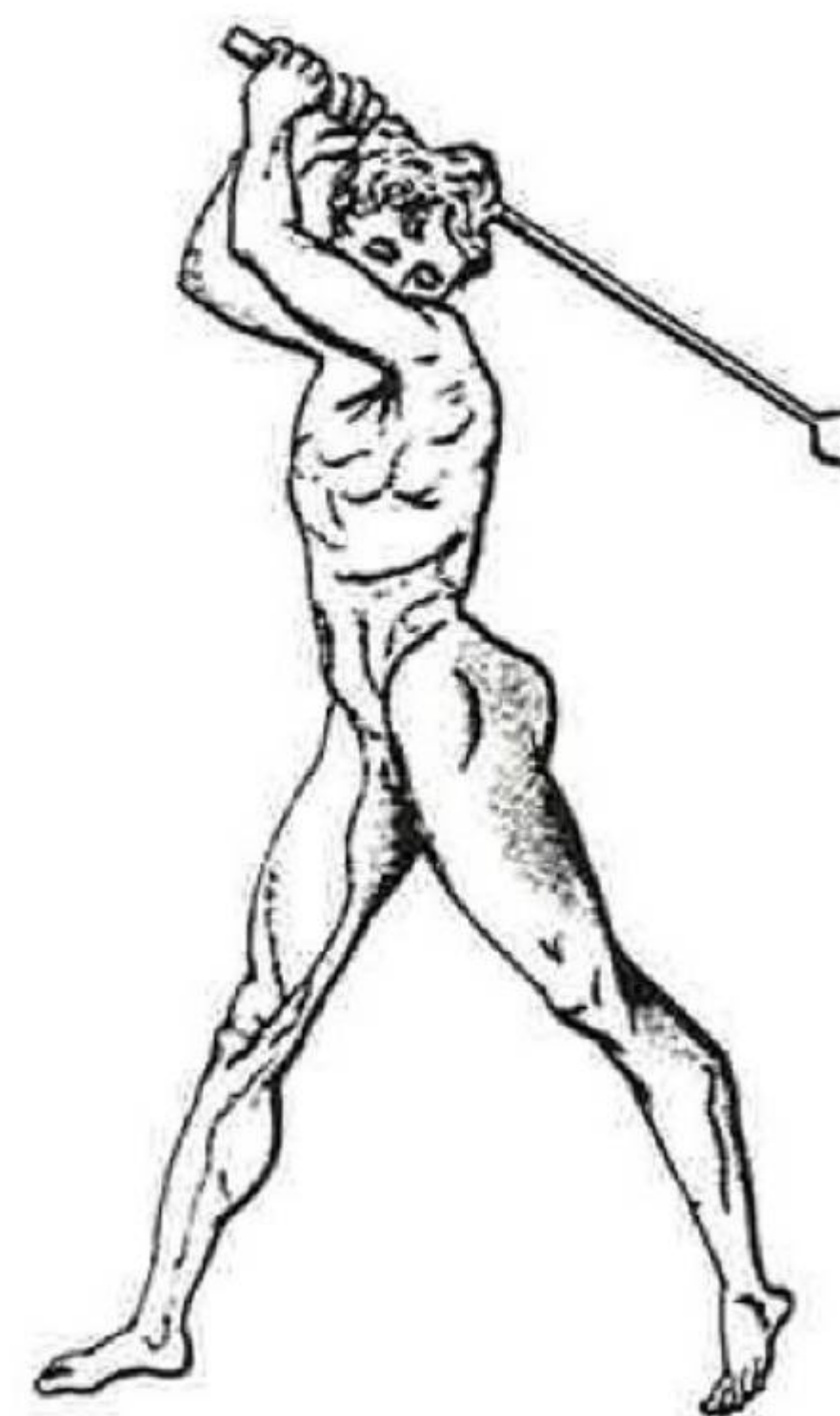
In de regel wordt aangenomen dat de oorsprong van het golf, zoals wij het spel nu kennen, van Europese oorsprong is. In Venetië kan men een interessante tekening van Raphaël bewonderen, die het bestaan aantoont van een voorloper van de golfsport in Italië in de 16de eeuw: een alleenstaande speler staat vóór een stilliggende bal; de beweging die hij maakt is duidelijk een golfswing. De grip lijkt een dubbele handgreep te zijn, zoals de huidige baseball-grip, met het clubuiteinde goed in de vingers. De backswing vertoont enige gelijkenis met de vroege Schotse swing, met een verre draai van de heupen, de linkerhiel opgelicht en de linkerarm lichtjes geplooid. De bolvormige clubkop is ongewoon; misschien is het een vroege vorm van een maliestok, die wij overigens slechts kennen met een cilinder-vormige kop.

CHOULE

Sommige Britse auteurs beschouwen het zogenaamde „Crécy” glasmaam in de kathedraal van Gloucester als een bewijs van het bestaan van het Britse golf in de 14de eeuw. Dit lijkt echter een voorbarige conclusie te zijn. Het glasmaam werd aan de oostzijde van de kathedraal aangebracht omstreeks 1350, in herinnering aan de Engelse overwinning op de Fransen in de slag van Crécy. Het bestaat uit verschillende taferelen. Een van de medaillons stelt een speler met stok en bal voor, maar de man heeft beslist geen golfclub in de hand. Het lijkt eerder op een hockeystick, hoewel de backswing van de speler dan weer voor die van een golfspeler zou kunnen doorgaan. Sommigen denken dat hier een gambucaspe-ler werd afgebeeld, maar het zou even goed een chouleur kunnen zijn. Aangezien er

„Golf” spelend kind. Chinese tekening uit de Sang-periode (960-1279).

Een 16de-eeuwse „golf”-speler, getekend door Raphaël. Zijn swing past verrassend goed bij het moderne golf; de clubkop is echter heel ongewoon.

Miniatuur uit het handschrift „Speculum Doctrinale” van Vincentius van Beauvais (circa 1250), herkomstig uit de abdijkerk van Ter Doest.

bovendien op hetzelfde glasraam nog enkele andere Franse onderwerpen te zien zijn, lijkt de choleur-hypothese redelijk.

Dat een dergelijk spel ook in de Nederlandse gewesten bekend was, blijkt uit teksten van Jacob van Maerlant. In zijn Nederlands-talige bewerking van de Franse „Roman de

Merlin", uit 1261, heeft hij het over het spel „met ener coluen", wellicht choules of chole, een ploegspel waarbij de spelers de bal naar een vooraf bepaald doel moesten slaan, soms een tiental kilometer ver. De houten stokken waren aan één uiteinde gekromd en de bal, uit opgevuuld leder, was vrij groot.

Choule wordt dikwijls beschouwd als een voorloper van het golf, maar het was een spel met twee teams die elkaar de bal betwisten. Het is dus eigenlijk meer verwant met hockey dan met golf. Op vroeg-middeleeuwse tekeningen, zoals die in het handschrift „Speculum Doctrinale” van Vincentius van Beauvais, uit het midden van de 13de eeuw, zijn dergelijke chouleurs afgebeeld.

Later werd de bal kleiner. Op een bepaald ogenblik besloot men om de beide ploegen om de beurt te laten slaan. Eerst speelde de aanvallende ploeg in de richting van het doel, daarna de verdedigende ploeg in tegengestelde zin. Dit „choule à la crosse” was eeuwenlang populair in Noord-Frankrijk en Hene-gouwen. Emile Zola geeft in „Germinal”, dat zich in deze streek afspeelt, een nauwkeurige beschrijving van de rol van de „chouleur” en de „déchouleur” van wat men daar nu „jeu de la crosse” noemt.

Men kwam een stap dichterbij het huidige golf toen de beide teams, elk met hun eigen bal, om de beurt naar hetzelfde doel gingen spelen. Nog later bepaalden de spelers vooraf

tussendoelen, zoals de hoek van een muur, een poort, een boom of een ander duidelijk herkenbaar merkpunt.

MALIE

Ook malie, een ander spel met een stok en een bal, heeft ongetwijfeld het golf beïnvloed. Het zou in Italië zijn ontstaan en zich in de 16de eeuw in Frankrijk, de Nederlanden en Schotland hebben verspreid, en later ook in Engeland. Het bestond sinds de middeleeuwen in verschillende vormen. De best gekende variant werd beoefend op een langwerpige, afgesloten baan, die tot enkele honderden meters lang was. Ze was aan weerszijden begrensd door lage houten schotten. Aan beide uiteinden stond een paal, die met een minimum aantal slagen moest worden bereikt. Er werd gespeeld met een stok met een vrij lange steel en een karakteristieke cilindervormige kop. Eén uiteinde van de kop van de malie-stok had een loft van een vijftal graden en diende dus om relatief grote afstanden te halen. Het andere uiteinde vertoonde een loft

Detail uit het zogenaamde Crécy-glasraam in de kathedraal van Gloucester (circa 1350). De man met bal en stok is waarschijnlijk een Franse chouleur.

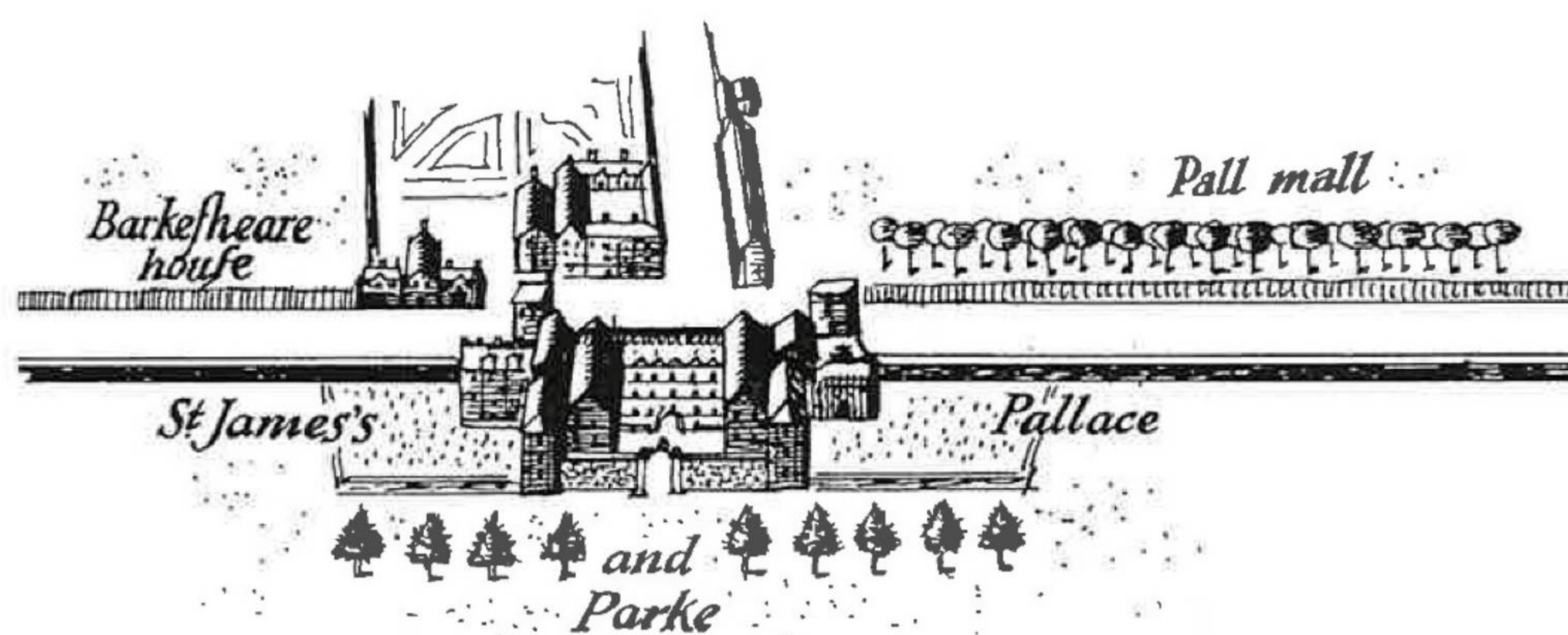

van ongeveer 15° en was dus eerder te gebruiken voor approaches.

In verschillende Europese steden werden maliebanen aangelegd op zorgvuldig geëffende, vlakke terreinen. De Pall Mall in Londen bij voorbeeld, de bekende laan tussen Trafalgar Square en St. James Palace, was vroeger een maliebaan. In het begin van de 18de eeuw verdween het spel echter praktisch overal van het toneel. Alleen de landelijke versie („mail à la chicane”) bleef voortbestaan, vooral in het zuiden van Frankrijk. Het was een cross-country spel over wegen, weiden en akkers, naar doelen die relatief ver van elkaar verwijderd lagen. Een „raaksteen” werd als doel aangeduid. De analogie met het middeleeuwse colf uit de Nederlanden is opvallend.

COLF IN DE NEDERLANDEN

Uit de opzoekingen van de Nederlandse golf-historicus Steven van Hengel blijkt dat in 1297 een colfpartij gespeeld werd in de omgeving van het kasteel Kronenburg bij Utrecht, ter herdenking van de terechtstelling van de heer van Kronenburg, die de graaf van Holland en Zeeland had vermoord. Twee teams van vier spelers sloegen om de beurt de bal en probeerden in het kleinste aantal slagen de vooraf bepaalde doelen te bereiken. De partij ging over vier „holes” en overbrugde ongeveer 4,5 km. Rekening houdend met de aard van het terrein en het gebruikte mate-

Pall Mall was een tijdlang een ontmoetingsplaats voor maliespelers. Uittreksel uit een midden 17de-eeuwse kaart van Londen.

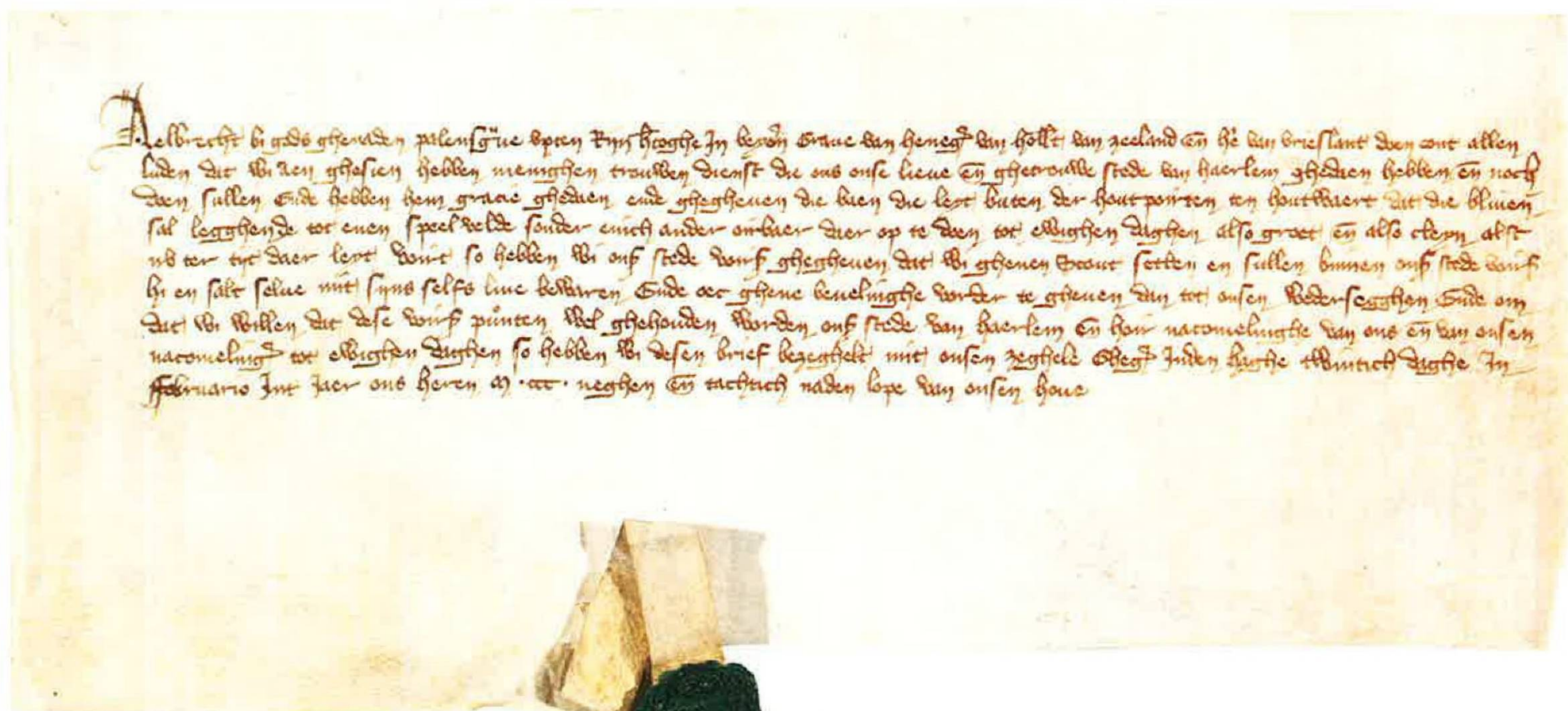
riaal (houten stokken en gladde, houten ballen) kan men een par van 60 als redelijk aannemen voor deze vroege, middeleeuwse partijen. Dit cross-country spel is het eerste bewijs van golf op een relatief lange „baan”. Jaarlijks herhaalden de lokale spelers deze partij gedurende meer dan vijf eeuwen, tot in 1831 het kasteel Kronenburg werd afgebroken en de traditie teloorging.

Dit soort golfspel, toen colf of kolf genaamd, werd in de middeleeuwen zeer populair in de Nederlanden, zowel op het platteland als in de steden. Vooral de stedelijke overheden waren daar dikwijls niet erg gelukkig mee. De gladde houten bal had de neiging om van de gewenste vluchtlijn weg te zeilen, met alle gevolgen van dien: straten werden onvrij, „goede luyden beseert” en „glaesen werden uytgesmeten, quetsingen comen te onstaen, slick ende vuylnis met hare colven tegens de huysen te smijten...”

beroopen en sal en zij metter gerd te
maten op thien pond
Item. Wie met coluen Holt es om
twinlich stell oft op hae ouerste cleet
Item. Waermen enich gernet vord
dat te deme ware dawe af salmen van
elken gernete ghenen twintich stell
ende die gernete salmen ontwee slaen

Fragment uit een ordonnantie van de stad Brussel van 1360. Dit is de oudste vermelding van het colfspel in de Zuidelijke Nederlanden.

Straten en pleinen als speelterrein voor chouleurs. Miniatuur uit een Boergondisch getijdenboek (circa 1450), berustend in de verzamelingen van het Museum Condé te Chantilly.

Charter van de stad Haarlem, gezegeld door hertog Albrecht van Beieren, graaf van Holland, waardoor Haarlem de beschikking kreeg over een colfsbaan.

Jarenlang probeerde de overheid dan ook stelselmatig om het spel buiten de stadsmuren te krijgen. In oude documenten zijn daarvan tal van sporen bewaard gebleven. Daar de middeleeuwse spelling niet uniform was, treft men zeer verschillende schrijfwijzen aan, zoals colven, colfslaan, colffen en ook soms kolven of kolfslaan.

In een ordonnantie van 1360 van de stad Brussel kan men lezen dat „wie met colven tsolt, es om twintich scellinge oft hare overste cleet”. Wie deze boete van 20 schellingen niet kon betalen, moest zijn jas als pand achterlaten. Deze praktijk schijnt vrij courant te zijn geweest; in Amsterdam bij voorbeeld gebeurde het wel eens dat overtreders totaal uitgekleeft en zo over de straat werden gejaagd.

Colf werd stilaan populair, zodat er in diverse steden in de Nederlanden analoge problemen ontstonden. In 1377 werd in Antwerpen uitgevaardigd dat „nieman op ten werf bal en sal moghen slaan”, en in de middeleeuwse Hallegeboden van Brugge kan men lezen dat de stadsomroeper geregeld verkondigde dat het verboden was „up de straten noch elders binnen deser stede den bal te slane met col-

ven”. Ook in Holland en Utrecht poogden de stadsbesturen voortdurend het spel buiten de stadsmuren te krijgen. De oudste van deze verordeningen is die van de stad Brielle, uit 1387.

In de 14de eeuw schonk de graaf van Holland en Zeeland aan de stad Haarlem een stuk grond buiten de stad, bestemd „tot eenen speelvelde (voor kaatsers en colvers) tot ewighen daghen”. Was dit de eerste openbare golfbaan op het vasteland? Later, toen de baan overbevolkt was geraakt, stelde de overheid nog een tweede baan ter beschikking aan de andere zijde van de stad. Haarlem was een uitzondering op de regel. Jarenlang bleef het klachten regenen in talrijke steden in Vlaanderen, Brabant, Zeeland, Holland en Utrecht. Opeenvolgende ordonnanties verboden het colfspel binnen de stadsmuren, bij voorbeeld in volgende bewoordingen: „En zal niemant gheenenderhande balspel hanteren, noch sollen metter colve, noch op gheenen kerkhoven of in kerken, noch in cloosteren...”

De frequentie van de verbodsbepalingen is een aanduiding voor de populariteit van het spel. Overtreders die in de stad betrapt wer-

Lucas van Valckenborch, „Zicht op Antwerpen vanaf de linkeroever tijdens een sneeuwvlaag” (1575). Talrijke landschapsschilders in de Nederlanden vereeuwigden in hun 16de- en 17de-eeuwse wintergezichten het ijscolf.

den, betaalden een vrij hoge boete. Het hoeft ons niet te verbazen dat de colvers geschikte terreinen zochten buiten de stadsmuren. Dat was nochtans (toen al!) niet zo gemakkelijk. Men zocht open ruimten waar men ongestoord kon colven, maar ook op het platteland golden beperkingen. In 1377 bepaalde het Antwerpse stadsbestuur bij voorbeeld dat het colven verboden was tijdens de zaaitijd. 's Zomers was bovendien de begroeiing op akkers en weiden hinderlijk voor de spelers; de ballen gingen gemakkelijk verloren. De vroege lente en vooral de wintermaanden waren de beste tijd. In de agrarische maatschappij van die tijd was de winter daarenboven de minst drukke periode van het jaar. Van de lente tot de herfst was men druk bezig op het veld; er werd geploegd en gespit, geplant en gezaaid, gehooïd en geoogst. Tijdens de winter was er heel wat minder werk op het platteland. De

vrijgekomen tijd kon aangenaam besteed worden aan andere bezigheden, zoals feesten, schaatsen en colven.

In de 16de en 17de eeuw waren de winters gevoelig kouder dan vandaag. Klimatologen hebben voor deze periode de naam „Kleine IJstijd” bedacht. Doelend op de voorbije winter spreekt een Brabantse kroniek van 1565 over „de meesten en coutsten winter en vorst... dant hier te lande in 53 eare gheweest is, soo datter veel menschen van coude ghestorven sijn...”

Stadsgrachten, plassen en zelfs grote rivieren vrozen geregeld dicht, wat voor de colvers ruime en ideale gelegenheden schiep voor hun geliefkoosd spel. Maar ook hiertegen werden bezwaren geopperd, zodat als gevolg daarvan – bij voorbeeld in Leiden – het colven „upt ijs zowel als upt land” door middel van een keure verboden werd. Toch bleef in

Miniatuur uit een getijdenboek van circa 1530, toegeschreven aan Simon Bening. Er wordt duidelijk naar een hole gespeeld.

de Nederlanden het colven, en dan vooral het ijscolven, decennialang erg in trek.

DE OUDSTE COLF-AFBEELDINGEN

Er bestaan vrij weinig iconografische bewijzen met betrekking tot het middeleeuwse colfspel. De oudste vindt men op de randillustraties van getijdenboeken, waarop behalve religieuze thema's ook scènes uit het dagelijkse leven voorkomen, zoals bij voorbeeld het populaire colfspel. Een tekening in het getijdenboek van Adelaïde van Savoye (1450) wordt wel eens beschouwd als de oudst gekende golfafbeel-

ding. Eén van de vier spelers maakt zich klaar om uit te hollen op een afgebakende ruimte in de nabijheid van een kerkhof. Dit tafereel biedt nochtans geen hard bewijs dat het om colf zou gaan; evengoed kunnen hier vier chouleurs afgebeeld zijn in de omgeving van het doel.

Een illustratie van de hand van de Brugge-ling Simon Bening (1483-1561) in een getijdenboek van 1530 is overtuigender. Het gaat hier duidelijk om colvers die, elk met hun eigen bal, een partij betwisten. Drie van de vier personages hebben een colfstok in de hand en er zijn ook drie houten ballen zichtbaar. De man die geknield aan het putten is, houdt zijn stok vast op een voor ons weinig orthodoxe manier; hij heeft een eigenaardige grip, met de handen ver uit elkaar.

Een vergelijkbare houding vinden we terug op enkele tekeningen van de Luikenaar Lambert Leonard (1505-1566), die vermoedelijk zijn gemaakt tijdens zijn Antwerpse periode. Maar dit fenomeen is ook in de recentere golfgeschiedenis niet volkomen onbekend: de legendarische Amerikaan Sam Snead ontwikkelde een zeer persoonlijke en eigenaardige puttingstijl – met een analoge grip – toen hij tijdens de laatste jaren van zijn carrière met het akelige fenomeen van de „yips” geconfronteerd werd.

De miniatuur van Simon Bening leert ons verschillende details over het toenmalige golf. De speler die zich links op het beeld klaarmaakt voor de afslag, doet dit op een paar meter van de hole. Dit is logisch, want er was in die tijd nog geen sprake van tees of greens; die zouden pas een paar eeuwen later verschijnen. Ook de spelregels waren nog tot het minimum beperkt, en de etiquette was blijkbaar de geringste zorg van de spelers. De linkerspeler wacht wel tot zijn medespeler uitgeholed heeft, maar de twee toeschouwers schijnen ondertussen duchtig commentaar te leveren op wat zich afspeelt.

Een andere vroeg 16de-eeuwse miniatuur, uit het getijdenboek van Filips de Schone, toont enkele spelers in een analoge situatie. Opvallend is dat de ballen hier verschillende

Op deze pentekeningen van Lambert Leonard vertoont de houding van de spelende kinderen een opvallende gelijkenis met deze van de colvers op de miniatuur van Simon Bening.

afmetingen lijken te hebben. Meer dan waarschijnlijk was dat toen eerder de regel; de standaardisatie van de ballen kwam slechts eeuwen later.

HET SPEL „NAE DEN CUYL”

Dat het door Simon Bening afgebeelde spel zonder enige twijfel een vroege vorm van golf was, wordt bevestigd door het interessante „Tyrocinium lingae Latinae” van Pieter van Afferden. Dit merkwaardige boekje werd in 1552 door de Antwerpse drukker Jan De Laet uitgegeven. Gedurende eeuwen bleef het onbekend, tot het werd herontdekt in de Universitätsbibliothek van Münster. Het is een Latijn-Nederlandse taalgids, samengesteld uit een reeks zinnetjes uit het dagelijkse leven. Een afzonderlijk hoofdstuk behandelt uitsluitend het spel „nae den cuyl”. Aangezien het boekje vermoedelijk bestemd was voor „in capita digestum in gratiam studiosae iuventutis” (oefening om de studie van het Latijn te vergemakkelijken), mag men aannemen dat colf in die tijd vrij algemeen gekend was.

Het is opmerkelijk dat er in het boekje, 200 jaar vóór het opstellen van de eerste golfregels door de Honourable Company of Edinburgh Golfers, al sprake is van etiquette en regels die ons bekend voorkomen:

„Qui aberrat a pilas, perdit ius feriendi./Die mist verliest sinen slagb.” Wij zeggen nu dat een air shot moet aangerekend worden als een slag.

„Tu ducis pilam./Ghy leyt den bal.” In de regels

Miniatuur uit het getijdenboek van Filips de Schone (circa 1505).

**Tyrocinium lin-
guæ Latinæ ex optimis qui-
busq; Autoribus collectum, & in ca-
pita digestum in gratiam stu-
diosæ iuuentutis. Au-
thore M. Petro
Apherdiano.**

**ANTVERPIÆ,
Excudebat Ioannes Latius.
An. M. D. LII.**

Titelpagina van Pieter van Afferdens „Tyrocinium linguæ Latinæ”, in 1552 uitgegeven door de Antwerpse drukker Jan de Laet.

van de Royal and Ancient heet dat: „The ball must be fairly struck with the head of the club and not be pushed, scraped or spooned.”

Bovendien is ook de conversatie tussen de colvers over het verloop van het spel verrassend actueel:

„Quid tibi videtur is ictus?/Wat dunckt u van den slagb?

Amisi pilam e conspectu meo./Ick hebbe den bal verloren.

Pila non potest hinc longe abesse./De bal en can niet verre van hier sijn.

Eciam haud procul a te./Siet daer is den bal niet verre van u.

Non multum a scrobe absum./Ick en ben niet verre van den cuyl.

Pilam facile in scrobem propellam./Ick wil den bal lichtelijck in doen.

Haud mali lusi, sed fortuna non favet./Ick heb wel gespeelt, maer ten wil niet gelucken.

Desinamus, coepit me satetus huius ludi./Laet ons ophouden, ick ben dit spel moede!”

COLF ALS IJSVERMAAK

Behalve een paar schilderijen van Hiëronymus Bosch, zoals „De zeven hoofdzonden” en

„De hooiwagen”, waarop een colfstok te zien is, zijn de 16de-eeuwse colfafbeeldingen meestal het werk van Vlaamse meesters als Pieter Bruegel (1528-1569) en Lucas van Valckenborch (1530-1597).

De krijgsv verrichtingen en de ontred dering tijdens de Tachtigjarige Oorlog doorkruisten de gewone routine, en vormden in sommige streken beslist geregeld een hinderpaal voor de colf beoefening. Wellicht zag men zich daar dan gedwongen om enkel te kolven tijdens de winter maanden, wanneer de vijandelijkheden onderbroken werden. Het is opvallend dat het grootste deel van de schilderijen met golfscènes uit die tijd precies ijsgezichten waren. Tal van wintergezichten met colvers bevinden zich in diverse musea, verspreid over de hele wereld.

Pieter Bruegel de Oude is de hoofdfiguur van de 16de-eeuwse Vlaamse schilderkunst. Alhoewel zijn carrière vrij kort was, omvat zijn totaal oeuvre een 50-tal belangrijke werken, met zeer uiteenlopende onderwerpen. Zijn landelijke taferelen geven een goed beeld van het toenmalige dagelijkse leven. Op verschillende van zijn werken, zoals „Jagers in de sneeuw” en „Winterlandschap met schaat-

Fragment uit „De zeven Hoofdzonden” van Hiëronymus Bosch (circa 1450-1516). Op verschillende werken van Bosch komen ballen en colfstokken voor.

Sebastiaan Vrancx, „Het kranenhoofd aan de Schelde te Antwerpen” (1622).

sers en vogelknip”, staan op de achtergrond kleine figuurtjes, waaronder verscheidene duidelijk herkenbare colfspelers. Op „De volkstelling te Bethlehem” bevindt zich tussen de menigte ook een colver, met zijn colfstok in de hand.

Oorspronkelijk waren de eerste colfstokken geheel in hout gemaakt, maar in de 16de eeuw werden de stokken „verlood” of „verijzerd”. De grip van de colfstok werd beschermd door een bekleding in gevlochten leder. Deze beide details in de afwerking zijn vooral op enkele Hollandse kinderportretten goed herkenbaar. Van het oudste portret, een werk van Jacob W. Delff (1550-1601) dat Hugo Grotius voorstelt op vierjarige leeftijd, is alleen een schets overgebleven. Een ander, geschilderd door de Bruggeling Adriaen Van der Linde, stelt de jonge Maurits de Hiragières voor, die een lederen bal van redelijk grote afmetingen in de hand heeft. Zijn stok is ongewoon kort; de kop heeft dezelfde vorm als die van de wintergezichten van Bruegel.

Het thema van het ijsvermaak bleef in de 17de eeuw een zeer geliefd onderwerp van eters en schilders. Vooral in de Verenigde Provinciën vonden talrijke kunstenaars een bron van inspiratie in wintergezichten. Zeer dikwijls figureren op deze genreschilderijen op de bevroren rivieren en plassen enkele actieve colvers, midden tussen talrijke andere schaatssende en spelende mensen. Tot de belangrijkste schilders van ijsgezichten behoren Hendrik Avercamp (1585-1634), Arent Arentsz (1585-1631), Esaias van de Velde (1590-1630), Jan van de Velde (1593-1641), Jan van Goyen (1596-1656), Aart van der Neer (1603-1677), Adriaen van de Velde (1635-1672) en Jan van der Heijden (1637-1712).

Toch zijn er ook enkele Vlaamse 17de-eeuwse ijsgezichten met colvers. „Het kranenhoofd aan de Schelde te Antwerpen” van Sebastiaan Vrancx (1622) is een fraai voorbeeld. Het is een sfeervol schilderij met als onderwerp de bevroren Schelde, bekeken vanop de werf. Centraal staat de indrukwekkende kraan

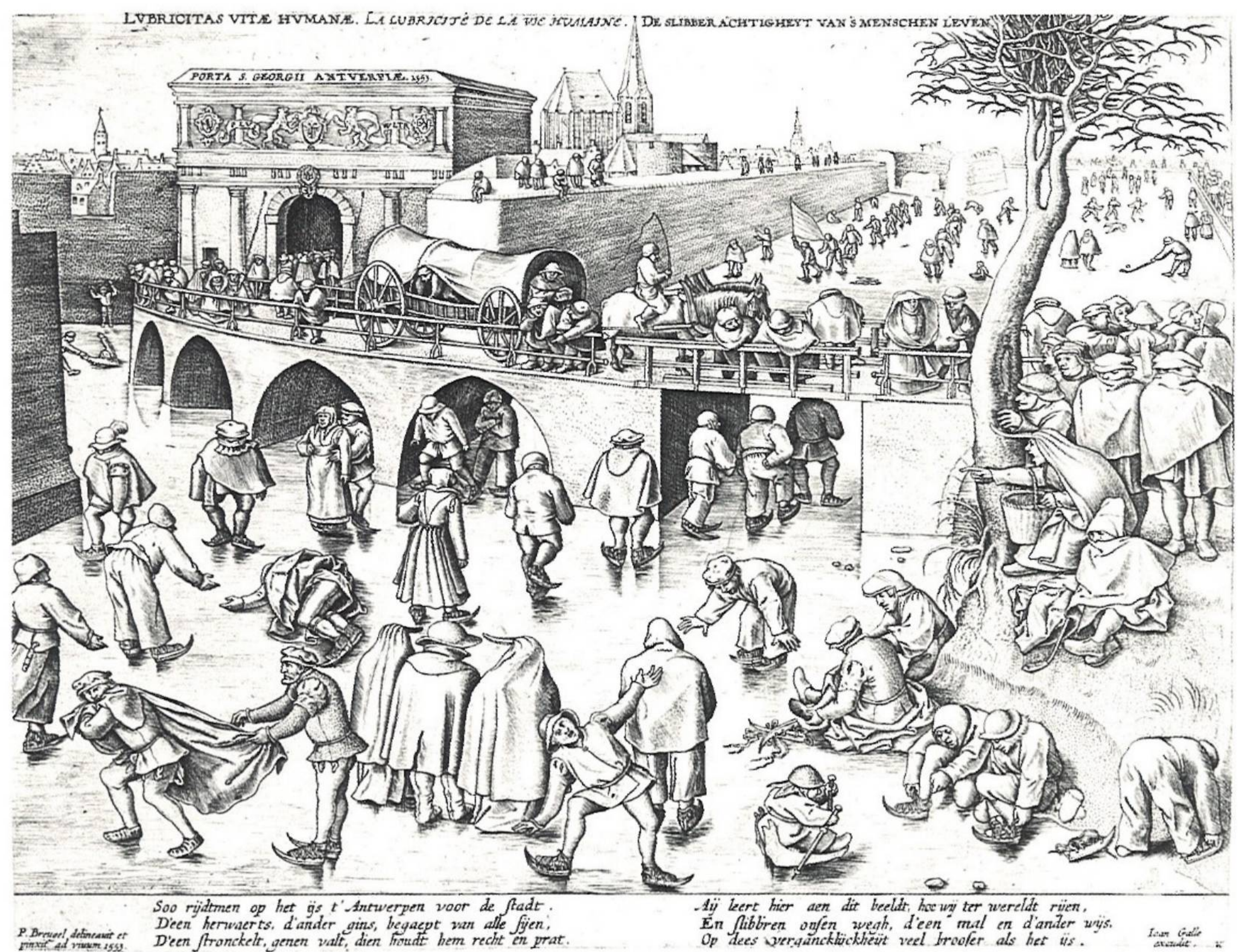

Pieter Bruegel de Oude is de boeiendste historieschilder van de tweede helft van de 16de eeuw. Bij velen is hij vooral bekend als schilder van gulzige smulpapen, maar zijn werk omvat veel meer dan zijn alomgekende imago van boeren-Bruegel laat vermoeden. In zijn talrijke landelijke scènes heeft hij heel nauwkeurig het toenmalige leven in onze gewesten vastgelegd. Hij observeerde de handel en wandel van boeren en burgers, kooplieden en bedelaars. „De volkstelling in Bethlehem" (blz. 104) is hiervan een mooi voorbeeld. Het bijbelse thema wordt behandeld als een genretafereel, waardoor het levendiger en natuurlijker oogt. Centraal staat niet de volkstelling, maar wel het innen van belastingen. De ontvanger heeft zijn kantoor geïnstalleerd in een herberg en de belastingplichtigen staan in de rij. In die rij staat ook een colfspeler met zijn stok. Op „Jagers in de sneeuw" (hiernaast), een werk dat deel uitmaakt van een schilderijencyclus met als onderwerp het landelijke leven doorheen de seizoenen, heeft Bruegel een groot aantal details uit het Vlaamse dorpsleven afgebeeld: op de achtergrond ontdek je minuscule figuurtjes die met brandhout sjouwen of op het dak klimmen om een schoorsteenbrand te blussen, maar ook kinderen en volwassenen die zich ontspannen. Ze schaatsen, glijden met de slede over het ijs, spelen een soort curling... en colven. Kenners hebben vaak gewezen op de moraliserende trekjes in verscheidene van Bruegels werken, zoals „Winterlandschap met schaatsers en vogelknip" (blz. 20), waarop de vogels – zich niet bewust van het gevaar – rustig voedsel pikken in de nabijheid van de vogelval. Het risico dat die vogels lopen zou vergelijkbaar zijn met dat van schaatsers en colvers die zich op dun ijs begeven. De colvers die Bruegel geregeld heeft afgebeeld, spelen altijd op het ijs. Later, tijdens Hollands Gouden Eeuw, werd dit spel een zeer frequent ingrediënt van de talrijke ijsgezichten die in de Noordelijke Nederlanden door een hele schare kunstenaars werden geschilderd.

Pieter Bruegel de Oude, „Jagers in de sneeuw" (1565).

Pieter Bruegel de Oude, „Winterlandschap met schaatsers en vogelknip” (1565).

J. Galle, „Ijsvermaak vóór de Sint-Jorispoort te Antwerpen”. Gravure naar Pieter Bruegel de Oude (1553).

die omstreeks 1500 werd gebouwd, links de monumentale Werfpoort in natuursteen, met een Brabobeeld op het fronton. Met uitzondering van de elegante spits van de Antwerpse kathedraal, links op het beeld, werden zowat alle afgebeelde monumenten in de 19de eeuw gesloopt.

IJSCOLF: EEN KORT SPEL, MET PAALTJES ALS DOELEN

In het midden van de stroom hebben colvers enige bewegingsvrijheid veroverd tussen de wriemelende massa. Zoals op de meeste van die wintergezichten is er veel volk te zien op een kleine oppervlakte. Dit roept vragen op. Men kan aannemen dat de schilder zich wat artistieke vrijheid veroorloofde bij het uitwerken van zijn composities. Zelfs als dit niet volkomen met de werkelijkheid strookte, kon hij de mening zijn toegedaan dat het nodig was om de figuurtjes dicht opeengepakt af te beelden. Anderzijds is het evenwel ook mogelijk dat het colfspel inderdaad werd beoefend op een beperkte oppervlakte, waarbij de beschikbare ruimte met een groot aantal medegebruikers van de ijsvlakte werd gedeeld. In dat geval is het weinig waarschijnlijk dat een speler de bal hard en ver kon wegslaan. Ijscolf zou dan een „kort” spel geweest zijn.

Op verschillende 17de-eeuwse prenten en schilderijen bemerkt men in de nabijheid van de spelers kleine paaltjes die dienst deden als doelen. Deze lage paaltjes waren moeilijk van ver zichtbaar. Het lijkt daarom logisch om aan te nemen dat ijscolf over korte afstanden werd gespeeld. Het is ten andere ook merkwaardig dat op die ijsgezichten nooit een „full swing” te zien is, wat de hypothese van het „korte” spel nog versterkt. Dit zou meteen een verklaring kunnen zijn voor de evolutie van colf naar het kortere kolf, dat in het begin van de 18de eeuw in Holland is ontstaan.

Dat het spelen van ijscolf niet bijzonder bevorderlijk was voor de stabiliteit van de spelers, hoeft geen betoog. Dit werd dichtelijk verwoord door J. Six van Chandelier in zijn 17de-eeuwse „Poesy”:

Het portret van de jonge Maurits de Hiragières, geschilderd door Adriaen van der Linde (1595). Verscheidene portretten van kinderen met colfstokken en/of -ballen zijn tot vandaag bewaard gebleven.

*„De kolver bindt zijn i-spoor aan;
Of heeft iets strams om op te staan,
Want 't gladde ijs, is't onbesneeuwt,
Met effe soolen licht en spreeuwt.”*

Op het gekende wintergezicht met colvers van Adriaen van de Velde, dat later ontelbare malen werd gereproduceerd op allerlei golfiana, staan op de voorgrond twee colvers in kilt. Het zijn waarschijnlijk Schotse huursoldaten die in Holland verbleven. Dit is slechts één illustratie van de jarenlange wisselwerking tussen Schotland en de Nederlanden, die van zo groot belang is geweest in de geschiedenis van de golfsport. Naast de uitvoer van ballen naar Schotland en de invoer in onze gewesten van colfstokken (zoals de „Schotse

Een wandtegels uit de tweede helft van de 17de eeuw. De talrijke bewaarde tegels met colfspelers getuigen van de toenmalige populariteit van het spel in de Nederlanden.

Schotel in Delfts aardewerk. De maker liet zich wellicht inspireren door een ijsgezicht van Jan van de Velde.

klik”), speelden ook Schotse huursoldaten klaarblijkelijk een rol in deze wisselwerking. Een deel van hun tijd brachten ze wellicht colvend door.

Er werd in die tijd niet alleen op ijs gecolfd, maar ook op het land, hoewel daarvan heel wat minder iconografische bewijzen bestaan. Na zijn terugkeer uit Rome schilderde de Vlaming Paulus Bril (1554-1626) zijn „Landschap met colvers”. Hij gaf hier wel blijk van enige fantasie: colvers en maliespelers maken door mekaar gebruik van eenzelfde parcours en een groot aantal spelers is op een beperkte ruimte samengebracht. De twee teams op de voorgrond maken zich klaar voor de afslag; het derde team staat waarschijnlijk dicht bij een doel dat nochtans moeilijk identificeerbaar is (de poort, een hoek van de

muur, een paaltje of een putje?). Rechts op de voorgrond is een ballenmaker aan het werk. Hij is een bal aan het afwerken, waarvan de diameter groter is dan die van een colfbal; vermoedelijk was hij bestemd voor malie. Uiterst rechts, in de nabijheid van de eerste afslagplaats, bemerkt men een assortiment gebruiksklaar materiaal in de openlucht „shop”. Men kan zich afvragen waarom al de stokken een verschillende lengte hebben. Paulus Bril zou het ons hebben kunnen vertellen, want hij was zelf ook een colver; naar verluidt zou hij afgebeeld staan op de pentekening „In Roomen” van Cornelis Poelenburgh (1586-1667), terwijl hij een partij speelt met een van zijn collega’s.

Andere schilderijen en tekeningen uit die tijd, met colvers op het land, zijn betrekkelijk

Hendrik Avercamp, „Ijsgezicht”. De colver aan de afslag heeft sporen aangebonden om zijn stabiliteit op het ijs te verbeteren.

Dit „Winterlandschap in de late namiddag” is één van de talrijke ijsgezichten met colvers die door Aart van der Neer (1603-1677) werden geschilderd.

zeldzaam. Jan Luijken (1648-1712) tekende op „De kolf” een speler die afslaat. Zijn bal is op een „tuitje” of „tee” geplaatst, een klein hoopje zand, op dezelfde manier zoals later ook bij de Schotten gebruikelijk was.

COLF WORDT KOLF

Tijdens de 17de eeuw beleefde het colf een hoogtepunt in de Nederlanden. Alhoewel er in talrijke stadsarchieven nog altijd sprake is van colf, komt het spel, behalve op de klassieke wintergezichten met ijscolvers, verrassend weinig voor op prenten of schilderijen. Een van deze zeldzame tekeningen is die van Job B. Heyde, met colvers op een Hollandse marktplaats. Opvallend is hier de beperkte lengte van de baan: nog een aanwijzing voor de evolutie naar het korte indoor kolven van de 18de eeuw?

Ook de geschreven bronnen uit die tijd zijn vrij schaars. Het reeds geciteerde gedicht van J. Six van Chandelier bevat enkele aanduidingen in verband met de beoefening van het spel:

*„Kolvende aan een paal geperkt.
Of slaat om 't verdst, slach om slach,
Om witjes of een vaan in 't lach.”*

Men speelde in die tijd dus naar duidelijk zichtbare doelen, zoals palen of vlaggetjes, die in het kleinste aantal slagen moesten worden bereikt, zoals in de huidige „stroke” of „match play”. Ofwel poogde men met een bepaald aantal slagen de grootst mogelijke afstand te halen, zoals in de hedendaagse flag competities.

De colvers noteerden het verloop van hun partij met inkervingen op een kerfstok. Het niet bijhouden van de telling had diskwalificatie tot gevolg:

*„Gekorven op een dunne tak,
Die in ieders wambois stak,
Mids wie sijn kerfstok niet neemt waar,
Uit veugen sal voor allegaar.”*

Ook in de steden bleef men colf verder beoefenen, en tot ver in de 17de eeuw hebben de stadsbesturen hun pogingen verdergezet om het spel uit de stad te weren door regelmatige verbodsbepalingen en sancties. Een colver die betrappt werd in de nabijheid van een kerk of kerkhof, kreeg een dubbele boete. In verscheidene steden, zoals Den Haag, Leiden, Utrecht, Amsterdam en Antwerpen, kregen de colvers bovendien maliebanen aangeboden (650 tot 1.000 meter lang), in de hoop dat men alleen daar zou colven en niet meer op plei-

Paulus Bril, „Landschap met colvers” (1624). Dit schilderij is een van de weinige zomerlandschappen met colvers. Het werk is bovendien merkwaardig omdat op het doek elementen van verschillende spelen (colf en malie) werden verwerkt.

Tekening van een kolfspeler door Henry Brown, uit het boek „De Nederlanden”, dat in 1841 in 's-Gravenhage werd gepubliceerd.

nen en straten. Hoewel ze intensief werden gebruikt, verdween het colf niet onmiddellijk uit de steden. Dat zou pas gebeuren in het begin van de 18de eeuw, wanneer het colf plots uit onze gewesten verdween om redenen die voorlopig niet met zekerheid konden bepaald worden.

Uit het oude spel ontwikkelde zich in Holland het kolf, een soort mini-colf met eigen regels. De palen waren nu geen doelen meer,

maar vormden een integrerend deel van het parcours. De kolver moest de bal doen ricocheren tegen de paal en de schotten; zijn score werd bepaald door de afstand die de bal aflegde vóór hij uiteindelijk tot stilstand kwam. Oorspronkelijk speelde men met colfballen en -stokken, maar na verloop van tijd vond men dat het materiaal diende aangepast aan de specifieke eisen van het korte spel. De ballen werden groter en de stokken zwaarder. Het

J. Halff Jr schilderde rond de eeuwwisseling het interieur van een kolfbaan. Hij baseerde zich hiervoor op de tekeningen van H. Brown uit het midden van de 19de eeuw. Kolf was toen al sinds lang geëvolueerd tot een spel dat geen enkel verband meer had met het snel expanderende Schotse golf.

kolf kende in Holland spoedig een spectaculaire ontwikkeling. Honderden banen in open lucht en indoor werden aangelegd. De belangstelling verminderde in de 19de eeuw, maar na de oprichting van de Nederlandse Kolfbond in 1895 kende het spel opnieuw meer succes. Het spel bleef echter een louter Nederlandse aangelegenheid.

Niettegenstaande de middeleeuwse bloei van het colf heeft noch het korte Nederlandse

kolf, noch het „crosse” (dat ook vandaag nog in België wordt gespeeld), in enige mate bijgedragen tot het voortbestaan en de verdere ontwikkeling van de golfsport. Deze rol was voorbehouden aan de Schotten.

Het „choule”- of „chole”-spel kan hoogst waarschijnlijk worden beschouwd als een rechtstreekse voorloper van het latere golf. Fragment van een miniatuur uit een Boergondisch getijdenboek (circa 1450), dat wordt bewaard in het Museum Condé te Chantilly.

De vraag hoe „gowff” in Schotland is ontstaan, is niet zo eenvoudig te beantwoorden. Er zijn slechts weinig documenten bewaard met inlichtingen over de vroege geschiedenis van het Schotse golf. De oudste bronnen dateren uit de jaren 1450; ze zijn schaars en bevatten weinig informatie. Het gaat meestal om losse korte vermeldingen zoals bij voorbeeld in een archiefstuk van 1452, waarin de verkoop wordt vermeld van een aantal ballen, tegen een prijs van 10 shilling het stuk. Meer bekend is het edict van het Parlement van 1457, waar-

door de beoefening van golf en voetbal aan banden werd gelegd: „... the futebal and golfe be utterly cryed downe and not to be used...”

Reeds vroeger, in 1427, was een analoog verbod afgekondigd, maar toen betrof het enkel voetbal. Golf was waarschijnlijk in die jaren nog niet erg populair; misschien was het spel zelfs nog niet bekend. Golfhistorici zijn van mening dat het begin van het Schotse golf zich ergens in het tweede kwart van de 15de eeuw moet situeren. Het zou ontstaan zijn uit het Franse choule of chole. Toen de Schotten na de slag van Azincourt (1415) de Franse koning ter hulp kwamen, leerden zij op het continent chole kennen. Men neemt aan dat Schotse soldaten tijdens een onderbreking van de vijandelijkheden hun stellingen hebben verlaten, om zich enkele kilometers verder onledig te houden met het „chole à la crosse”. Na hun terugkeer in Schotland bleven zij het spel beoefenen. Het spel werd vrij spoedig populair, en waarschijnlijk is uit dit geïmporteerde spel het „golfe” ontstaan, dat het voorwerp uitmaakte van de verbodsbepaling van 1457.

Schotland was toen nog regelmatig in conflict met Engeland en de overheid was er van overtuigd dat het golf nadelig was voor de training van de burgers in het boogschieten, wat nochtans broodnodig werd geacht voor de verdediging van de vrijheid van de Schotten

Een legendarische anekdote uit de vroegste Schotse golfgeschiedenis: Tijdens een partij op de links van Leith verneemt koning Charles I dat de katholieke Ieren in opstand zijn gekomen. (tekening Sir John Gilbert, 1875).

John Whyte-Melville of Bennoch and Strathkinness was voor het eerst captain van de Royal & Ancient G.C. of St. Andrews in 1823, en werd 60 jaar later opnieuw voor dezelfde functie genomineerd. Hij overleed echter voordat hij als captain kon worden geïnstalleerd. (Sir Francis Grant, 1874)

gel van het zegevierende leger van Willem de Veroveraar bestond voor een aanzienlijk deel uit Vlamingen, waarvan sommigen zich opvallend gunstig hadden onderscheiden. Zij werden hiervoor beloond door schenkingen van landerijen, wat de Vlaamse afkomst verklaart van sommige Schotse edellieden.

SCHOTLAND EN HOLLAND

De onderlinge contacten tussen Schotland en de Nederlanden bleven zich ontwikkelen. Vrij vroeg al voerden de Schotten wol uit naar de Lage Landen, terwijl de Hollandse vissersvloot geregeld tot dicht bij de Schotse kust haring kwam vangen; deze werd dikwijls ook nog terplaatse verkocht. De zeelui beheersten echter nog niet zo goed de kunst van het zeilen tegen de wind in. 's Winters gebeurde het wel eens dat de bemanning van een vissers- of handelsschip wegens ongunstige weersomstandigheden weken- of maandenlang aan wal moesten blijven. Zeer waarschijnlijk werd er dan golf gespeeld door Nederlanders in Schotland én door Schotten in de Nederlanden.

Ook het belang van de handel in golfmateriaal tussen Schotland en de Nederlanden mag hier worden onderstreept. Het begon in de 15de eeuw met de verkoop van Hollandse colfballen aan de Schotten. Deze witte, schapeleren ballen waren gevuld met kalfs- of koeiehaar, en waren vermoedelijk goedkoper dan de Schotse. Wat er ook van zij, de jaarlijkse produktie van colfballen in de Nederlanden was aanzienlijk; in de 16de eeuw schat men ze op meer dan 500.000, wat ruim voldoende moet geweest zijn om aan de buitenlandse vraag te voldoen. Tijdens de Gouden Eeuw bleef deze handel een bloeiende bezigheid, tot op het moment dat koning James I aan James Melville het monopolie van de ballenfabricatie verleende. Terzelfdertijd nam hij maatregelen om de invoer uit de Nederlanden te beperken. Dit stuwde de prijs van de ballen de hoogte in. In omgekeerde richting exporteerden de Schotten in de 17de eeuw golfstokken (zoals de „Schotse kliek”) naar Holland.

De aanwezigheid van Schotse huursoldaten, die lange tijd op Hollands grondgebied verbleven, beïnvloedde eveneens de ontwikkeling van het golf in Schotland en de Nederlanden. Op het gekende ijsgezicht van Adriaen van de Velde (1668) staan op de voorgrond twee colvers in kilt, zeer waar-

schijnlijk huursoldaten. Hoewel men er geen andere documenten over heeft gevonden, is het niet denkbeeldig dat het hier zou gaan om de oudste illustratie van een wedstrijd tussen een Brits en een continentaal team.

Na 1700 verdween het colf uit de Nederlanden; het voortbestaan van het golf werd in de 18de eeuw verzekerd door de Schotten. Aanvankelijk speelden zij met een enkele stok, maar stilaan werd dat aantal groter. Het materiaal werd gesofisticeerder én duurder. Het vervaardigen van de feathery bal was een tijdrovende operatie; een ballenmaker kon hoogstens enkele ballen per dag afwerken, wat de prijs sterk opdreef. Hierdoor werd golf in toenemende mate een spel voor de gegoede klasse, die over meer geld én tijd beschikte om te golfen.

HET GOLF EN DE LOGES

Heel uiteenlopende sociale groepen bleven op de links spelen, maar het imago van golf als een eenvoudig spel voor iedereen begon stilaan te vervagen. Golf werd meer elitair. Mensen met eenzelfde sociale rang ontmoetten

William Inglis, een chirurg, was captain van de Honourable Company of Edinburgh Golfers van 1782 tot 1784. Op de achtergrond een afbeelding van de traditionele processie van de zilveren club op de links van Leith (zie ook afbeelding blz. 40). (David Allan, 1787)

elkaar geregeld op welbepaalde dagen, maakten afspraken voor wedstrijden en bepaalden de inzet. Het programma werd aangevuld

„De Haarlemmer Meer anno 1625”, gravure van S. Fokke naar Hendrik Avercamp. Op het ijs voert een speler een driekwart swing uit met een Schotse kliek.

„Ijsgezicht met colvers bij Haarlem” (Adriaen van de Velde, 1668). Dit is een van de fraaiste iconografische bewijzen voor de wederzijdse beïnvloeding van golf en colf in Schotland en in de Nederlanden.

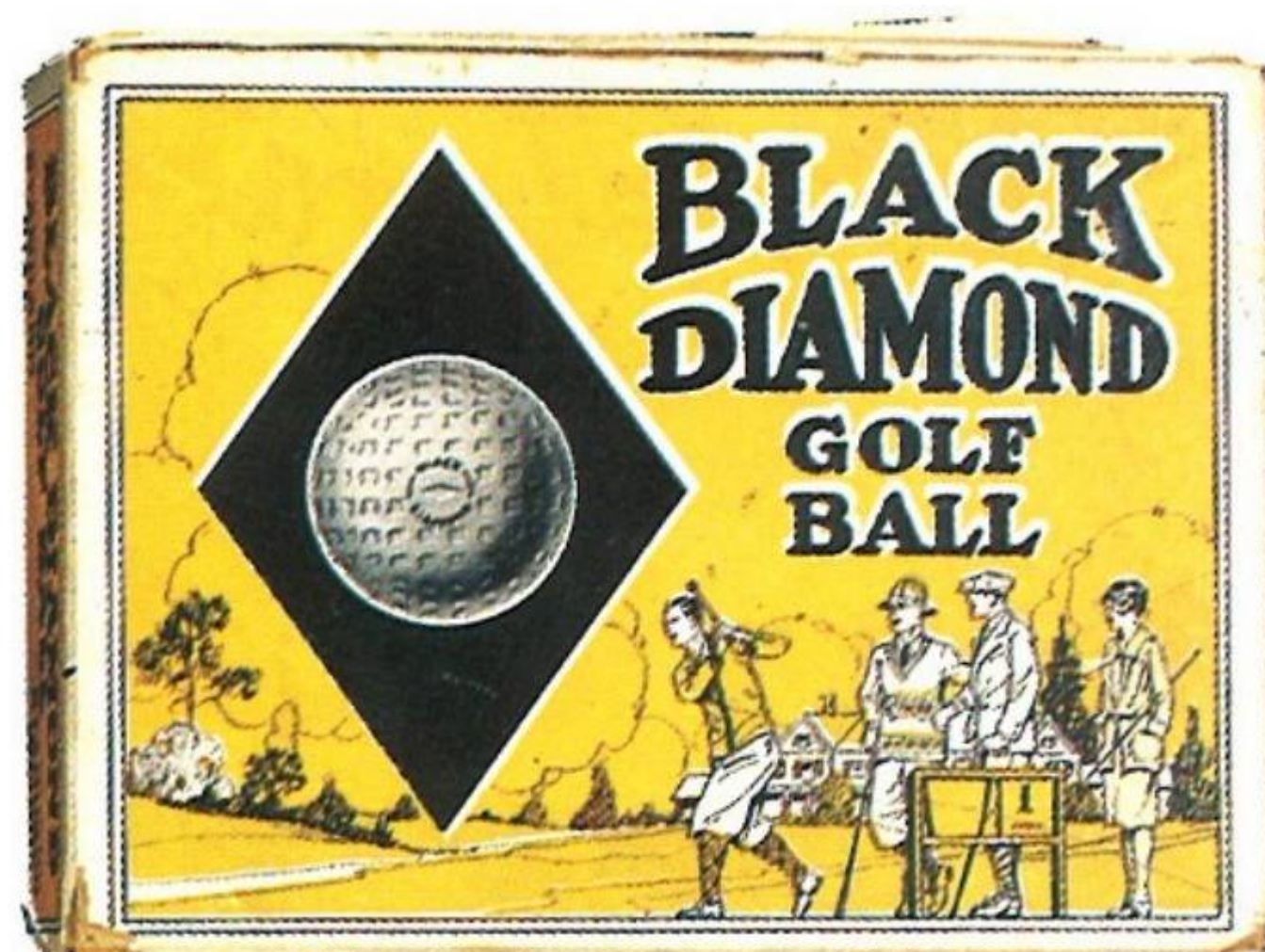
Op 17de-eeuwse Hollandse ijsgezichten is dikwijls een paaltje zichtbaar dat dienst doet als doel. Hierin kan men reeds een indicatie zien van de ontwikkeling van „colf” naar „kolf”, weg van de hoofdlijn die zou voeren naar het moderne golf. (Hendrik Avercamp, 1585-1634)

met een gezamenlijk etentje, niet zelden uitvoerig overgoten met „claret”. Clubs bestonden niet en a fortiori dus ook geen clubhouses. Men trok naar een nabijgelegen herberg, waar een afzonderlijke kamer werd gehuurd. Er werd gediscussieerd over de voorbije wedstrijden en men nam beslissingen om betwistingen in verband met de regels van het spel op te lossen of te voorkomen. Dit droeg bij tot het prestige van de categorie golfers die bestond uit edellieden, landeigenaars, officieren, dokters, rechtsgeleerden en dominees.

Een paar eeuwen lang werd golf op een informele en niet georganiseerde wijze op het common land beoefend. Men speelde uitsluitend match play onder vrienden en er was nauwelijks behoefte aan verenigingen. Dit zou pas veranderen met de komst van de vrijmetelaars. De eerste Schotse loges ontstonden in het begin van de 18de eeuw, hoofdzakelijk bedoeld als gezelligheidsverenigingen. Ze had-

De oude Schotse golfgeschiedenis als inspiratiebron voor de cover van het tijdschrift „Country Life” van augustus 1930.

Golfballendoosje van het Amerikaanse merk „Black Diamond”. Niet enkel de ballen, maar ook de oude doosjes vormen een aantrekkelijk thema voor talrijke verzamelaars van golfiana.

Er bestaat een hemelsbreed verschil tussen de middeleeuwse colver die met een houten bal en één enkele stok speelde en de hedendaagse golfspeler met zijn geperfectioneerde uitrusting. De moderne speler rijdt met de wagen naar de parking van zijn golfclub. In de kleedkamer van het clubhouse verandert hij van kledij en trekt zijn golfschoenen aan. Hij neemt zijn golftas met veertien clubs, reserveballen, tees, handschoenen, regenscherm, regenkleding, enz. Na enkele opwarmingsoefeningen is hij klaar voor de afslag. Ofwel doet hij een beroep op een caddie, ofwel plaatst hij zijn golfzak op een vierwielgolfwagentje (zoals het op talrijke Amerikaanse banen verplicht is), ofwel... trekt hij doodeenvoudig zelf zijn tweewielkarretje.

Bij de eerste afslag, als hij de verpakking van zijn bal heeft verwijderd en in het papiermandje heeft gegooid, is de golfer zich niet steeds bewust hoeveel hij wel van de vorige golfgeneraties verschilt. Al de parafernalia van de moderne speler vormen samen de culminatie van een eeuwenlange ontwikkeling van de golfuitrusting.

GOLFBALLEN

In een heel ver verleden zou volgens de Schotten een ronde kei, die door middel van een stok over de links werd gejaagd, de eerste golfbal zijn geweest. In de Nederlanden werd gecolfd met een gladde houten bal van een vijftal centimeter diameter. Later werd gespeeld met een lederen bal, die echter na een paar eeuwen op zijn beurt weer werd verdrongen door de gutta percha bal. Het maken van een Schotse feathery bal was een vrij ingewikkelde ambachtelijke bezigheid. Zoals voor een kaatsbal werd het natte lederen omhulsel met pluimen gevuld en vervolgens dichtgenaaid. Tijdens het drogen kromp het omhulsel, terwijl de vulling van de bal uitzette; dit gaf als resultaat een tamelijk harde bal. Zodra de bal droog was, werd hij met olie behandeld om de waterdichtheid te bevorderen en ten slotte met kalk om de bal op het terrein beter zichtbaar te maken.

In de Nederlanden waren reeds in de 15de eeuw ballenmakers actief. Bij het vervaardigen van de met koehaar gevulde ballen veroorzaakte het wassen van het dikwijls sterk vervuilde koehaar milieuproblemen. Het haar „dyenende tot de ballen” werd met de vinger gewezen als bron van „onreynichheit en putrefactie”, waardoor er gevaar bestond voor het „infesteren en bederven” van de stadswateren. Daarom werden geregeld verbodsbepalingen uitgevaardigd om ballen te fabriceren binnen de stadsmuren. De productie was onder andere geconcentreerd in Holland en West-Brabant. De handel werd gereguleerd en voorschriften voor zowel week- en jaarmarkten als voor de uitvoer werden afgekondigd. Vooral Schotland voerde ballen in, vermoedelijk omdat hun zelfgemaakte featheries duurder waren dan de Hollandse. Aangezien een ambachtsman dagelijks slechts enkele van die ballen kon maken, waren ze niet zo goedkoop.

In goede atmosferische omstandigheden kon men een dergelijke bal tot meer dan 170 meter ver slaan, maar een natte bal was heel wat zwaarder en werd gemakkelijk beschadigd. Bovendien was een feathery nooit perfect rond, waardoor het beslist geen gemakkelijk te spelen bal was. Hij was onmogelijk te standaardiseren.

Het zou nog eeuwen duren vooraleer er een degelijk vervangstuk op de markt kwam. Men denkt dat deze grondstof, afkomstig van een Maleise boomsoort, reeds in de 17de eeuw gekend was. Maar slechts in 1848 kwam een Schotse dominee, Dr. R.A. Paterson, op het idee dit verharde materiaal te behandelen om het voor andere doeleinden te kunnen gebruiken. De man had uit Indië een pakje ontvangen, dat in een omhulsel uit gutta percha was gewikkeld. Dr. Paterson ontdekte dat gutta percha gemakkelijk kneedbaar kon worden gemaakt in warm water. Op een plank rolde hij de stukjes gutta percha met de hand tot een balletje. Nadat deze grondstof gedurende een tijdje aan de lucht was blootgesteld, werd ze opnieuw hard. De „guty” was uitgevonden! De bal was glad en perfect sferisch en rolde

Publiciteit voor „Colonel Golf Balls”, met een keuze uit small, medium en full size ballen.

Pieter Bruegel de Oude, „De volkstelling in Bethlehem” (1566). Eén van de wachtende figuurtjes is een colver met een verlode of vertijzerde club. Dit type colfstokken komt algemeen voor op 16de-eeuwse schilderijen uit de Zuidelijke Nederlanden.

baloppervlak. Surlyn is een synthetisch produkt, bestemd om rubber te vervangen voor industriële doeleinden. Het materiaal is zeer sterk, wat de surlyn ballen een langere levensduur verleent.

Verscheidene kenmerken, zoals bij voorbeeld de compressiegraad, hebben elk hun specifieke invloed op de vlucht van de bal. De aërodynamische kwaliteiten worden ook fel beïnvloed door de minuscule kuiltjes in het baloppervlak. Zowel de diepte als de vorm van deze dimples spelen een rol. Hoe kleiner en hoe dieper ze zijn, hoe minder hoog de bal zal vliegen. Talrijke experimenten met dimples in diverse aantallen en vormen werden uitgevoerd. Toch schijnen de klassieke bolkapvormige kuiltjes het populairst te zijn gebleven.

De research gaat ondertussen onverminderd verder. Naast de ballen van het type met kern en rubberdraad bestaan er ook zogenaamde massieve ballen met een synthetische kern met onmiddellijk daarrond het omhulsel.

Na jarenlange studie bracht Jack Nicklaus de lichte „Cayman” bal op de markt, die maar half zo ver kan worden geslagen als de klassieke golfbal. De holes konden dus korter zijn en het was dan ook de bedoeling volwaardige

golfbanen te bouwen op beperkte oppervlakten. Voor dichtbevolkte streken was het „Cayman” golf een mogelijke oplossing. Her en der ontstonden er wel enkele Cayman banen, maar tot een echte doorbraak kwam het niet.

Maar wie weet, misschien komt er morgen een nieuwe technologische vondst die een revolutionaire 21ste-eeuwse bal in het leven roept met verre gaande gevolgen.

CLUBS

Hoe de allereerste golfstokken er uitzagen is niet met zekerheid gekend. Vermoedelijk ging het om eenvoudige houten stokken met een gekromd uiteinde.

Onbeschadigde colfstokken uit de 16de of 17de eeuw zijn evenmin teruggevonden. Wel heeft men bij opgravingen in Amsterdam en onlangs in Sluis enkele exemplaren van loden clubkoppen teruggevonden. Teksten over die vroege stokken zijn uiterst zeldzaam. In dit verband is het getuigenis van Pieter van Afferden in zijn Latijn-Nederlands boekje uit de 16de eeuw belangwekkend. Hij heeft het onder andere over „de clavis plumbatis”, over loden colven. Anderzijds leveren schilderijen, etsen en tekeningen ons nog enige informatie. De stokken van de spelers die Simon Bening afbeeldde in het getijdenboek van 1530 zijn duidelijk voorzien van een ijzeren of loden kop. Alle colvers die voorkomen op schilderijen of tekeningen uit die tijd en later – van Pieter Bruegel tot de 17de-eeuwse Hollandse landschap- en portretschilders – hebben gelijkaardige colfstokken.

In de Nederlanden zouden er al in de 15de eeuw colfmakers zijn geweest. Toen er later een gilde van de colfmakers werd opgericht, bestond de meesterproef uit het maken van „een kolff van hout, mitsgaders een vorm daar de kolff mede omgoten zal werden”. Zij pasten vermoedelijk dezelfde techniek toe als hun voorgangers uit vorige eeuwen, toen er sprake was van „colven die voren verlood of verijsert zijn”. Waarschijnlijk speelden de colvers in de Nederlanden met één enkele stok, de „loden colve” of „clava plumbata”, die ook werd

Anoniem Noordnederlands schilderij van een jongetje met een colfstok (1615). Dergelijke portretten waren in de Noordelijke Nederlanden niet zeldzaam; ze getuigen van de populariteit van het colf in de 17de eeuw.

geëxporteerd. Tijdens de Gouden Eeuw was de Hollandse handelsvloot over de hele wereld zeer actief; er ontstonden factorijen in Oost-Indië, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika en Amerika. Ook had het colf een aandeel in de overzeese goederenstroom. In 1652 zonk een Hollands schip, de „Lastdrager”, in de omgeving van de Shetlandeilanden. Pas in 1970 werd het wrak geborgen en ontdekte men dat er ook een lading „verijzerde” colfstokken aan boord was, bestemd voor Batavia.

Toch waren er in de 17de eeuw ook geheel houten stokken, zoals men kan zien op het schilderij „Het Sint-Niklaasfeest” van Jan Steen, waar de jongen zijn geschenk, een colfstok, triomfantelijk in de hoogte houdt. Six van Chandelier beschreef die stok als „gemaakt van palmhout, drie vingers breed, één dik”. Merkw aardig genoeg werd deze stok een „Schotse kliek” genoemd. Enige verwarring in de terminologie is mogelijk, want de Schotten hebben later met het woord cleek altijd een ijzeren club bedoeld.

Oorspronkelijk maakten de Schotse golfers hun vrij rudimentaire houten clubs zelf, maar toen de koning en de hovelingen ook begonnen te golfen, verbeterde de kwaliteit van het materiaal. De eerste ambachtelijke clubmakers verschenen op het toneel. Ze kwamen uit de rangen van de boogmakers, die zeer onderlegde houtbewerker s waren. Gedurende een paar eeuwen gebruikten de Schotten uitsluitend houten clubs. De clubkoppen waren lang (10 à 15 cm) en smal (4 à 5 cm), terwijl de dikte beperkt bleef tot ongeveer een duim. De zool van de clubkop was voorzien van een beschermplaatje uit hoorn om de levensduur van de stok te verlengen. Op de „View of the Bruntsfield Links”, een van de oudste Schotse golfprenten, ziet men een caddie die verschillende clubs onder de arm draagt. Het zijn houten stokken, precies zoals die van William Inglis, captain van de Honourable Company of Edinburgh Golfers van 1782 tot 1784, die werd geportretteerd door David Allan.

Tot in de 19de eeuw bestond een golfset uitsluitend uit houten stokken, behalve één enkele club met een ijzeren kop, de „rut iron”,

Jan Steen (1625-1679), „Het Sint-Niklaasfeest”. De Schotse kliek die de jongen triomfantelijk in de hoogte steekt is wellicht uit Schotland ingevoerd, of misschien werd de club door een Hollandse clubmaker naar Schots model nagemaakt.

die gebruikt werd om de bal uit karresporen of uit een bunker te slaan. De driver diende vanzelfsprekend voor de afslag en de spoon voor slagen van op de fairway. Met de baffing spoon kon men de bal hoog de lucht injagen, wat zeer nuttig was voor approaches.

Toen de hardere gutty bal verscheen, moest er gesleuteld worden aan de bescherming van de clubkop. Men begon het slagvlak van de houten clubs te bekleden om er de schokweerstand van te vergroten, maar het duurde niet lang vooraleer men ijzeren clubs ging gebruiken. De clubmakers waren wel zeer bedreven in het fabriceren van houten clubs, maar kenden praktisch niets van ijzerbewerking. Toen er vroeger, tijdens de feathery periode, iemand behoefte had aan een ijzeren club, vroeg de clubmaker de hulp van

zool vervangen worden. Later kwamen er schoenen met spikes die afzonderlijk konden losgeschroefd worden. Golfschoenen zijn nu leverbaar in zeer diverse uitvoeringen, aangepast aan het weer en het terrein: uit leder, uit rubber of kunststof voor regenweer, uit linnen voor 's zomers. Er bestaan ook soepele schoenen met rubberen studs in plaats van spikes. Zo hoeft men niet langer van schoenen te verwisselen indien men na een partij de klassieke 19de hole (de golfbar) wil bezoeken.

In het Westeuropese klimaat mag de regenuitrusting beslist niet ontbreken. Een golfzak zonder regenscherm is niet denkbaar en lichte ondoordringbare regenkledij krijgt altijd een plaatsje in de golftas.

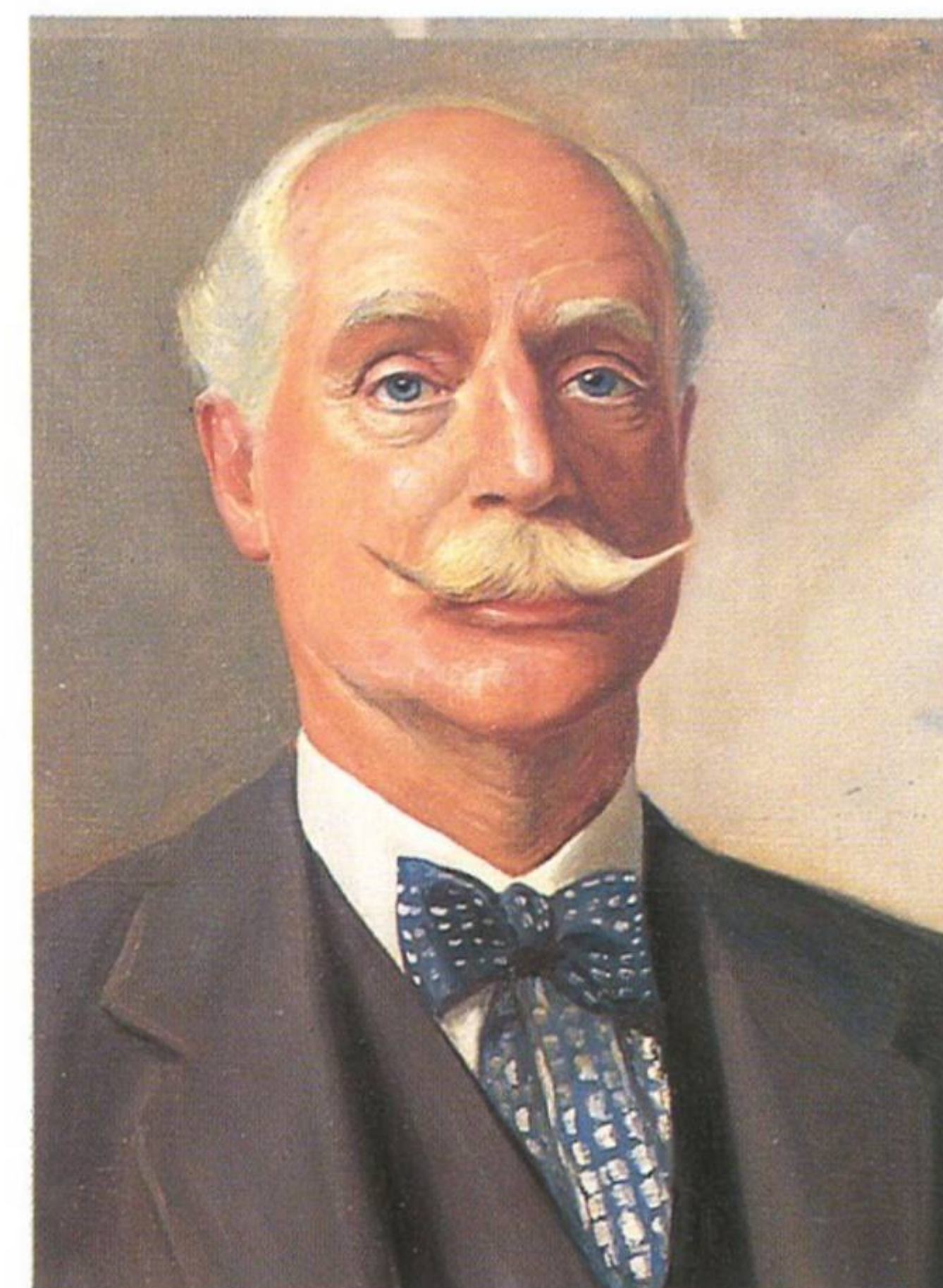
De linker handschoen, destijds door Henry Cotton gepopulariseerd, is vandaag een zeer verspreid attribuut geworden. Doorgaans is ze uit fijn, soepel leder gemaakt voor een goede adhesie met de grip van de club.

De scorekaart, essentieel voor een partij golf, ontstond in een zeer rudimentaire vorm pas omstreeks 1850. Op het einde van de gutty periode, toen grotere aantallen spelers deelnamen aan de competities, werd de kaart gecompliceerder. Elke kaart vermeldt de lengte van de holes en voorziet ruimte voor kolom-

men met de netto en bruto scores, de handtekening van de speler en de merker. Op de rugzijde staan de eventuele lokale clubregels. De lengte van de oorspronkelijke kaart bedroeg zes duim en werd eertijds gebruikt om te beslissen over betwistbare stymies.

Bij het afslaan wordt nu systematisch gebruik gemaakt van een houten of plastic tee. Dit handig hulpmiddeltje bestaat pas sinds kort voor de Tweede Wereldoorlog. Voordien werd eeuwenlang afgeslagen vanop een klein hoopje zand dat uit de tee box werd genomen. Op de afslagplaatsen van sommige banen zijn deze recipiënten tot vandaag bewaard gebleven, om er nu dienst te doen als papiermandjes.

De verbetering van het reeds zo geperfectioneerde materiaal van de moderne golfspeler gaat alsmaar verder. De lijst van verkrijgbare gadgets voor alles en nog wat is stilaan enorm uitgebreid geworden. Er komen altijd maar nieuwigheden op de markt. Ook de lijst van hulpmiddelen voor golftraining is indrukwekkend; de verbeelding van de ontwerpers lijkt wel grenzeloos. Een blik in de catalogi of gespecialiseerde golftijdschriften volstaat om er van overtuigd te zijn dat hier wel eens sprake is van enige overdrijving.

De Britse dokter Frank Stableford was de uitvinder van de wedstrijdformule die zijn naam kreeg. Op de moderne scorekaarten is ook plaats voorzien voor het noteren van de Stablefordpunten.

„Spelende apen. Zomer” (gravure van Justus Sadeler, naar Pieter van der Borch, 1540-1608). In het midden herkent men twee colfspelers; een ervan demonstreert linkshandig een „full swing”. Opmerkelijk detail: de bal ligt duidelijk op een kleine tee.